

Srabani Basu

Viktória királynő
és Abdul

FORDÍTOTTA BABITS PÉTER

Shrabani Basu

Viktória királynő és Abdul

*A királynő legközelebbi barátjának
igaz története*

ATHENAEUM

A fordítás alapjául szolgáló mű
Shrabani Basu: *Victoria and Abdul*

© Shrabani Basu, 2010, 2011

Hungarian translation © Babits Péter, 2017
Minden jog fenntartva.

Kiadta az Athenaeum Kiadó, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők
Egyesülésének tagja.
1086 Budapest, Dankó u. 4–8.
Tel.: 1–235–5020
www.athenaeum.hu
www.facebook.com/athenaeumkiado
athenaeum@lira.hu

ISBN 978 963 293 139 5

Felelős kiadó: Szabó Tibor Benjámin
Felelős szerkesztő: Kónya Orsolya
Műszaki vezető: Drótos Szilvia
Borító: Földi Andrea
Nyomdai előkészítés: Tóth Viktor

Készült az Aduprint Nyomda Kft.-ben, 2017-ben
Felelős vezető: Tóth Béláné

Bevezetés

Ahogy a januári köd beburkolta az Osborne házat, a gyászolók rövidke sora némán araszolt Viktória királynő rezidenciája felé. A folyosón már csak egyetlen indiai őrködött: Abdul Karim, a királynő indiai munsija, azaz tanítója. Reggel óta itt várakozott, közben tekintete újra és újra a park felé rebbent, ahol oly sok boldog órát töltött a királynő társaságában. A távolban némán, félárbóca eresztett lobogóval billegtek a Solent-szoros hajói.

A nyolcvanegy esztendőös Viktória három nappal korábban, családja körében, békésen távozott el, most pedig végakarátának megfelelően felöltöztették, hogy utoljára még megtegye a windsori utat. Miután a királyi család tagjai rendben elbúcsúztak tőle, a néhai királynőt koporsóba fektették, arcát fehér menyasszonyi fátylával borították le. Egy szemtanú szavaival élve úgy festett, „mint egy méltóságteljes márványszobor, a betegség vagy kor mindennemű nyoma nélkül” – halálában éppoly uralkodói jelenség volt, mint életében. Kezébe fehér liliomcsokrot adtak. Lassan elsorjázott a menet: fia és örököse, VII. Edward a feleségével, Alexandra királynéval, nyomukban a királynő gyermekei és unokái, majd a leghívebb szolgák és az udvar tagjai.

Egy-egy pillanatra mind megálltak a kivételes asszony előtt, aki tizennyolc évesen lépett trónra és egy egész korszak névadója lett. A király csak ezután engedélyezte Abdul Karimnak, hogy a királynő hálótermébe lépjen, s így ő lássa utolsóként a holttestet.

A muni meghajtott fővel is fenségesen festett, sötét indiai tunikájában és turbánjában szinte betöltötte az egész helyiséget. A király tiszteletben tartotta anyja végakarátát, és engedélyezte, hogy néhány percet egyedül tölthessen el a néhai uralkodó társaságában. A halotti gyertyák fojtott fényénél is látszott, hogyan kavarogtak arcán az érzelmek, amint letekintett halott királynőjére, aki több mint egy évtizednyi feltétlen szeretettel és tisztelettel ajándékozta meg őt, egyszerű szolgáját. Gondolatban felidézte az elmúlt éveket: első találkozásukat, amikor 1887 nyarán Windsorban a földig hajolva megcsókolta a lábát; az együtt töltött felhőtlen napokat, amikor nyelvére és országának szokásaira tanította a királynőt; a sok szóbeszédet és a meghitt társaságot, melyen osztoztak; Viktória nagylelkűségét és magányát, amit olyannyira megértett, ám mindenekelőtt: konokságát, mellyel mindig a védelmére kelt. Szívére tett kézzel, néma áhítattal állt, és magába fojtotta könnyeit. Csak ajkai rebbentek néma imára, Allahot kérték, hogy adjon a halott lelkének örök nyugalmat. Miután még egy pillantást vetett a királynőre, majd egy utolsó meghajlás kíséretében távozott, a két munkás már le is zárta a koporsót.

A Windsorba tartó temetési menetben Abdul Karim a rangos gyászolók közt haladt. Az idős királynő maga rendelkezett így. Bár tudta, hogy döntése ellenkezést vált majd ki a családjá és az udvar tagjaiból,

gondoskodni akart róla, hogy imádott munsijáról megemlékezzenek a történelemkönyvek.

A temetés után azonban csak alig néhány napnak kellett eltelnie, hogy a munszi erélyes dörömbölésre riadjon. Beatrix hercegnő és Alexandra királyné állt odakint az örökkel. A király parancsára rajtaütöttek az otthonán, és követelték, hogy adja át Viktória királynő összes levelét. A munszi, a felesége és az unokaöccse elborzadva nézte, amint a néhai királynő jellegzetes kézírásával telerótt lapokat birtokukba veszik és tűzre vetik a Frogmore Cottage előtt.

Ahogy a „Drága Abdul” kezdetű levelek elhamvadtak a februári hidegben, a munszi egy szót sem szólt – a királynő nélkül védtelenné és kiszolgáltatottá vált. A lángok mohón falták a Windsorból és Balmoralból, a *Victoria and Albert* királyi jacht fedélzetéről és Európa legelőkelőbb hoteljeiből küldött leveleket. A királynő minden áldott nap írt a munsinak; leveleit hol „legkedvesebb barátjaként”, „igaz barátjaként”, sőt „legdrágább édesanyjaként” írta alá. A munszi felesége összetörten zokogott, könnyei végigperogtek elfátyolozott arcán, míg az unokaöcs rémülten engedelmeskedett a parancsnak: a munszi szekreteréből előhozott minden olyan papírost, ami a királynő pecsétjét viselte magán, s azokat rábízta a királyi testőrök könyörületére. A család, melyet egykor megbecsülés övezett a királyi udvarban, köztörvényes bűnözőknek kijáró bánásmódban részesült. Amint az udvar Viktória királynőt örök nyugalomra helyezte, gyorsan és kíméletlenül lecsaptak a munsira, akit VII. Edward minden késedelem nélkül arra utasított, hogy csomagoljon és térjen vissza Indiába.

A tündérmese, mely azon a napon kezdődött, amikor az ifjú Abdul 1887-ben betette lábát a királyi udvarba, egyszeriben véget ért.

Abdul Karimot ajándékként, a királynő aranyjubiléumára küldték Indiából. A megkapóan öltözött, skarlátvörös tunikát és fehér turbánt viselő, jóvágású huszonnégy esztendőes ifjú Agrából érkezett, ahol a szerelmet dicsőítő leghíresebb műemlék, a Tádzs Mahal is áll. Eleinte csupán felszolgált a királynő asztalánál, ám hamarosan emelkedni kezdett a ranglétrán. Hónapok múltán már curryt főzött Viktóriának, nem sokkal ezután pedig hivatalosan is a tanítója, a „munsija” lett. Míg Indiából érkezett társa, Mohamed Buks örökre szolga maradt, Karim idővel a királynő legnagyobb becsben tartott titkárává nőtte ki magát. Ő lett a magányos uralkodó legközelebbi bizalmasa, a négy évvel korábban elhunyt skót, John Brown utóda.

A királyi udvar, mely Brownt is teljes szívből gyűlölte, még inkább elborzadt Karim egyre növekvő befolyásától. E félelmekre az indiai függetlenségi törekvések is jócskán ráerősítettek, a királynő azonban sosem törődött azzal, mit gondolnak mások, és minden létező fórumon védelmébe vette „drága munsiját”. Házakat adományozott neki Windsorban, Balmoralban és Osborne-ban, kiterjedt birtokokat Indiában, miközben ragaszkodott hozzá, hogy az udvar többi tagjával egyenlőként kezeljék. Swobodával és Angelivel még az arcmását is megfesttette, s ha ez nem lenne elég, engedélyezte számára, hogy az udvarban is viselje kardját és kitüntetéseit. Úgy tűnt, nem győzi őt elhalmozni a kegyeivel: Angliába ho-

zatta feleségét és családját, a legnagyobb csodálat hangján beszélt róla családja és miniszterei előtt. Életének utolsó tíz esztendejében oly szilárdan mellette állt, mint egy kőszikla.

Minél több panasszal élt az udvar, a királynő annál állhatatosabban védelmezte, mintha csak örömet lelné a szócsatákban. Bármit megtett, hogy megoltalmazza Karimot a rasszizmus legapróbb udvari megnyilvánulásaitól is. A Brit Birodalom fénykorában ez a fiatal muszlim meghatározó befolyást gyakorolt az uralkodó szívére – olyannyira, hogy itáliai látogatásain ifjú hercegnek és a királynő ágyasának vélték Karimot, olyan fenséges látványt nyújtott, amint hintáján átkocsikázott Firenzén.

Mi indokolhatta a muni valóban elképesztő befolyását? A magányos, idős, szerelemben csalódott asszony netán a lelki társára talált benne, aki megértette, akihez kötődhetett? Tekintve az iszlámmal szemben manapság megnyilvánuló ellenérzéseket, legalábbis érdekes, hogy egy muszlim ekkora hatalomra tehetett szert Viktória udvarában. Vajon a királynő már birodalmának fénykorában is felvilágosultabb és toleránsabb nézeteket képviselt? A hajnali rajtaütés Abdul Karim házán pedig egy alapvetően más világ eljövételét jelezte?

Sok száz hasonló kérdés kavargott a fejemben, amint kompon átkeltem a Wight-szigetre, ahol először találkoztam a titokzatos Abdul Karimmal.

Rudolph Swoboda portréjáról tekintett le rám, mely az Osborne ház indiai folyosóján függ. 2001-et írunk, Viktória királynő halálának századik évfor-

dulóját, és azért utaztam Osborne-ba, hogy lássam a helyreállított Durbar-termet, miközben egy korábbi könyvemhez kutatásokat végeztem Viktória curry-fogyasztási szokásairól. Így jutottam el a férfihöz, aki megismertette őt a curryvel.

Az osztrák művész törtfehérben, vörösben és aranyban örökítette meg Abdul Karimot. A portrén egy jóvágású ifjú látható, aki könyvvel a kezében elmereng a világ dolgain. Valóban inkább tűnik hindu főúrnak, mint szolgának. A festőnek sikerült híven megörökítenie a királynő vágyainak romantikus tárgyát. Mint később megtudtam: Viktória annyira szerette ezt a festményt, hogy másolatot is készíttetett magának.

Az Osborne ház indiai folyosóján állították ki az indiai kézművesek portréit, melyeknek festésére maga a királynő adott megbízást. Takácsok, kovácsok, muzikusok néznek le ránk a falakról, valamennyi aprólékosan megörökítve, hogy az uralkodó bepillantást nyerhessen az indiai közemberek életébe. Winterhalter életnagyságú portréja Dulíp Szing maharádzsáról igencsak kirí a vásznak közül. Arról árulkodik, milyen fontosnak találta a királynő az ifjút, aki megajándékozta őt a Koh-i Noorral – a világ egyik legnagyobb gyémántjával, a korona legszebb ékkövével –, miután az 1848-as második angol–szikh háborúban a britek legyőzték a szikheket és anektálták Pandzsábot.

A műemlékvédelmi hivatal által a centenáriumba helyreállított Durbar-teremben szintén mély behatások értek. A terem a királynő India iránt érzett szeretetéről tanúskodik, jóllehet Viktória sosem járt az általa oly izgalmasnak és titokzatosnak tartott ország-

ban. Nos, ha már nem járt, elhozatta magának Osborne-ba. A márványmennyezet, az aprólékos faragások, az indiai stílusú áttört díszű erkélyek egész kis keleti mesevilágot varázsoltak ide a királynőnek, aki e távoli ország uralkodójaként leginkább itt érezhette át India légkörét. Nem csoda, hogy itt, imádott Osborne-jában, indiai kincsei között érte a halál. Vajon Abdul iránti szeretete is az India és a Birodalom iránti szeretet kifejeződése volt – egyetlen lehetősége arra, hogy megérintse koronájának legcsillogóbb ékkövét?

Öt évvel az Osborne házban tett látogatás után azon kaptam magam, hogy Abdul Karim múltját kutatom egykori lakóhelyén, Agrában, a Tádzs városában. Kedélyes szikh sofőröm, Bablú mintha Monty Panesar angol krikettjátékos valamivel testesebb mása lett volna, bár ő szívesebben képzelte magát a Forma-1-es versenyző, Michael Schumacher helyébe, mint a northampshire-i balkezes dobójátékoséba – Delhiből három óra alatt vezetett le Agrába a háromsávós autópályán, mely az elmúlt néhány évben, India gazdasági felzárkózásának markáns jelképeként épült. Hamarosan már a város utcáin zötykölődtünk, internetkávézók, Kodak fotószaküzletek, modern hűtőket és mosógépeket kínáló elektronikai boltok között, melyek szintúgy az indiai középosztály felemelkedéséről és a vásárlói kultúra iránti éhségéről tanúskodtak.

Itt találkoztam a helyi újságíróval, Szajíd Rádzsuval, aki fehér Nike sportcipőt viselt és megállás nélkül a telefonjába hadart, miközben két kis jegyzetfüzetet szorongatott a kezében. A Tádzshoz látogató politikusok és bollywoodi hírességek okán mélyrehatóan

ismerte a sztárok életét, mégse hallott soha Abdul Karimról, sem a Karim Lodge nevet viselő helyről. Két nap alatt egylépésnyit se jutottam előre. A család talán továbbutazott Pakisztánba, vont vállat Rádzsu. Abdul Karim talán ott is halt meg. Agrában mindenestre nincs senki, aki tudna róla.

Elárultam, hogy Karim 1909-ben, Agrában hunyt el, ezért itt is temethették el. A rangja miatt bizonyára tisztes sírreléket kapott, tettem hozzá, miközben lélekben felkészültem arra, hogy átfésülök minden agrai temetőt és bekopogtatok minden mecsetbe, hátha kiderül valami. Estére aztán mellénk pártolt a szerencse. Rádzsu talált egy nyomot, pontosabban egy másik újságíró, aki nem először hallotta a nevet, miután történelmi tárgyú cikkeket írt egy helyi újságba. Aznap este el is mentünk az egyik legnagyobb példányszámú indiai napilap, a nemrégiben a *The Independent*et is kiadó Tony O'Reilly érdekeltségébe került *Dajnik Dzsagaran* szerkesztőségébe.

Miután megkerültük a bejárat közelében bálákba rakott újságokat, keskeny csigalépcsőn jutottunk fel magába a szerkesztőségbe, a jobbára a számítógépek kijelzője által bevilágított kis helyiségbe. Őszes szakállú férfi várt minket: Rádzsiv Szakszína, a lap helyettes főszerkesztője, akinek szakállas arcán szívélyes mosoly terült szét. „Akkor maga Viktória királynő *usztád*ját keresi! – közölte. – Igen, tudom, hol van eltemetve. Holnap elviszem oda.”

Pancskuin Kabarisztán egykor a mogulok agrai temetkezőhelyeként szolgált, de ma már csak láposfüves puszta, ahol az omladozó sírkövek között bölé-

nyek legelnek. Néhány mauzóleum még áll – a mogul császárok kisebb rangú hozzátartozóié –, a féldrágaköveket azonban ezekről is lelopták, falaikat mindenféle firkák borítják. Már senki sem jár ide, tudtam meg Nizám Khántól, a temető idős muszlim gondnokától, aki esélytelen küzdelmet folytat az enyészettel, amikor a rég elfeledett sírokat gondozza. Khán tudatos léptekkel vezetett minket a pusztában, a jelöletlen sírok, túskebokrok és a téli napsütésben tunyán sütkérező kóbor kutyák között. Utóbbiak hamar csatlakoztak hozzánk, hogy a farkukat csóválva és előreszaladgálva adjanak díszkíséretet – egészen a muni magányos sírjáig.

Nazam Khán végül megtorpant és előremutatott. „Az az”, jelentette be drámai hangon, mintha csak megérezné fojtott várakozásunkat. Előttünk magas talpazaton, kisebb sírok karéjában vörös homokkő mauzóleum állt. Miután leküzdöttük meredek lépcsősorát, odabent három sírt találtunk. Abdul Karim feküdt középen, két oldalán apjával és feleségével. Az egykor féldrágakövekkel kirakott márvány sírkő rég a fosztogatók áldozata lett. Senki sem maradt, hogy gondozza a sírt vagy akár virágot hozzon. Karim kiterjedt családja az ország 1947-es kettészakadása után Pakisztánba távozott. A tanító, aki egykor a windsori kastélyban élt és a császárnő legközelebbi bizalmasának számított, ma egy gondozatlan sírban fekszik, ahol csak az élemedett temetőőr és a kóbor kutyák törődnek vele. Királynője bőkezűen gondoskodott róla, leszármazottainak világát – ironikus módon – mégis birodalmának összeomlása változtatta meg végérvényesen. Birtoka rég semmivé lett, Pakisztán-

ból idemenekült hindu családok közt osztották fel; egykor dicső mauzóleuma már csak egy elhagyott temető elfeledett éke.

Nizám Khán urdu nyelven felolvasta Abdul Karim sírfeliratát. Hangja méltóságteljesen emelkedett és süllyedt, ahogy a vigasztalan pusztta felett szárnyalt:

*Itt nyugszik Háfiz Mohammed Abdul Karim, CIEVO,
Aki már egyedül van e világban,
Kasztja a legmagasabb Hindusztánban,
Nincs senki hozzá méltó.*

*A költők is alig találnak szavakat,
Annyi az érdeme.*

*Kívívta még Viktória császárnő kegyét is,
Aki hindusztáni usztádjává tette.*

*Sok éven át élt Angliában,
Kegyességének folyója
áradjon szét e földön.*

*Költők imádkoznak azért,
Hogy e helyütt örök békeségre leljen.*

A sírkő hátoldalára urdu nyelven még ennyit írtak: „Egy napon mindenkinek meg kell ízlelnie a halál édességét.”

Miután visszatértem a windsori Királyi Levéltárba, a kastély Kerek Tornyában rágtam át magam Viktória királynő *Hindusztáni naplóinak* vaskos kötetein.

A korosodó uralkodó tizenhárom éven át mindennap telerótt egy lapot. Abdul Karim egy sort írt urduul, majd egyet angolul, végül a harmadikat urduul, de latin betűkkel, hogy a királynő is élvezhesse a hangzatos szavakat – Viktória pedig szorgosan lemásolt mindent, amíg terjengős kézírása be nem töltötte az oldalt. A téli estéken és balzsamos nyári napokon a napló a legerősebb kötelékké vált Viktória és Abdul között – szent magánszférává, távol az uralkodói gondoktól, gáncsoskodó rokonoktól, az örökké gyanakvó és követelőző udvartól. A királynő egyetlen leckét sem mulasztott el. Szinte kihívóan panaszolta fel, ha Karim távol maradt – nem szégyellte papírra vetni, mennyire hiányolta az ő „drága Abdulját”, aki minden kötet végén alaposan kiértékelte a királynő tanulás terén mutatott fejlődését.

Ahogy ábrándozva itt ücsörögtem, s az ablakon át elnéztem az odalent hömpölygő turistaáradatot, az egyik kötetből kis rózsaszín itatóspapír hullt ki. Vagy egy évszázada érintetlen lehetett. Kezembe vettem és elképzeltem a teljes díszbe öltözött Karimot, amint a királynő mellett állt és lassan bólintott, amint felította a tintát aláírásáról. Mintha a történelemnek egy új, a politikai elit által mindeddig titkolt fejezete nyílt volna meg előttem: mesebeli történet egy ismeretlen indiai szolgáról és úrnőjéről, a Brit Birodalom uralkodójáról és a korona ékkövééről, ám mindeneelőtt: a szeretetről és az igaz emberi kapcsolatokról.